

HEJ!

Välkommen till ett arbetsmaterial som handlar om samer och hur samer har levt i landskapen Dalarna, Hälsingland, Gästrikland och Västmanland. Ordet Ohtsedidh är ett sydsamiskt ord som betyder att söka eller att leta. Trots att det funnits samer i våra landskap under långa tider genom historien kan det vara svårt att idag hitta spåren de lämnade efter sig.

MINORITETER OCH URFOLK – RÄTTIGHETER

Samer bor i länderna Norge, Finland, Ryssland och Sverige. Hela området de lever i kallas Sápmi, på sydsamiska Saepmie. Samer är ett av världens urfolk. Ett urfolk är en grupp människor som bott i ett område under väldigt lång tid. De bodde i området redan innan det blev gränser mellan länder. Alltså innan Sverige blev Sverige och fick de gränser som finns idag. Ett urfolk har eget språk och egen kultur som är olik den som andra som bor runt omkring dem har.

Genom att samerna blivit utnämnt till urfolk har de fått rätt att själva bestämma över sitt eget språk, sin egen kultur och platsen de lever på.

Samerna är även en nationell minoritet. Genom historien har de nationella minoriteterna varit sämre behandlade än andra. De har heller inte haft rätt att vara med och bestämma. Inte ens när det gäller frågor som rör dem själva. Genom erkännandet av nationella minoriteter säger staten och myndigheterna att de ska skydda de nationella minoriteternas rättigheter.

UPPGIFT: FLAGGAN

År 1986 fick samerna en egen flagga. Sök efter den samiska flagga på internet.
Gör en samisk flagga av rutan!

VILKA ÄR VI?

Tänker du att det bara är människor som har renar
och bor i norra Sverige som är samer?
Det stämmer på vissa samer, men inte alla.

Du kan ha träffat en same, men kanske inte förstått det.
Det finns många samer som har andra jobb än att vara renskötare.
De kanske arbetar på kontor, är lärare, snickare eller läkare.

Och de kan bo på vilken plats som helst i Sverige.
Det går inte att se vem som är same,
om inte en same har sin traditionella dräkt på sig.
Lika lite som det går att veta från vilken stad eller plats du är ifrån
bara genom att titta på hur du ser ut.

Men det finns fortfarande samer som lever av renskötsel i vår region.
I Dalarna finns Sveriges sydligaste sameby som heter Idre sameby,
på sydsamiska heter det Eajran Sihte.

Att vara same och ha sin traditionella dräkt på sig
kan vara ett sätt att visa sin samiska identitet och känna stolthet för den.

UPPGIFT: VEM ÄR DU?

Du kanske vill ha något speciellt klädesplagg eller en frisyr som berättar
vem du är. Kläder och frisyrer kan vara ett sätt att uttrycka din identitet -
det som gör dig till dig.

Det kan även vara genom att visa att du lyssnar på någon speciell musik
eller har något speciellt fritidsintresse. Vad är det som gör att du är du?
Rita ett litet självporträtt här i rutan.

SAMERNA I MELLANSVERIGE

På 1600-talet fanns många samer här
i Dalarna, Hälsingland, Gästrikland och Västmanland.
Precis som idag fanns det olika samer som sysslade med olika saker.

Skogssamer levde på att jaga, fiska och hade ofta tamrenar att sköta om.
De flyttade runt och bodde inte på samma plats hela tiden
eftersom de följde sina jaktbyten.
De tillverkade korgar, skinnskor och gjorde annat hantverk.
Saker de gjorde bytte de mot saker de behövde.

Fjällsamer var renskötare som kom från norra Sverige
men som följde sina renar ner till Mellansverige.
Precis som idag ville renarna röra sig över stora områden.
De ville gå söder ut under vintern för att lättare kunna hitta mat.

Det fanns också samer som inte hade renar och som var bofasta.
Den som är bofast bor på samma ställe och flyttar inte runt.
Dessa samer levde ofta på fiske eller hantverk.
Eller så kunde de vara anställda som pigor eller drängar.

Samer som inte var bofasta bodde ofta i kåtor.
Kåtor kunde se lite olika ut men de var ofta runda eller ovala.

De kunde vara byggda av olika material som trä, skinn eller granris.
I alla kåtor fanns eldhärden i mitten.
Eldhärden var platsen där elden brann.
Runt den låg stenar för att inte elden skulle sprida sig.
Elden var viktig för matlagning, värme och ljus.

UPPGIFT: KOPPLA IHOP BILDER MED ORD

Ringa in ordet som hör till bilden och dra ett streck mellan dem.

Sihtege – vad betyder det här på sydsamiska?

Ren

Kåta -samers historiska bostäder

Härd - en eldstad för både mat, ljus och värme

Hantverk - kan vara gjort av rötter

RELIGION

I samernas gamla religion delades världen in i tre delar.
Det var den himmelska, den jordiska och den underjordiska världen.
I alla tre världar fanns gudar och gudomliga väsen.
Människor och djur fanns i den jordiska världen
och i den underjordiska världen fanns de döda.

Solen, månen, åskan och vinden var också som gudar.
Solen gav liv, ljus, värme och växtlighet.
Åskan gav regn som gjorde att marken växte och grönskade.
Máttaráhkká och hennes tre döttrar var hemmets gudinnor.
De levde tillsammans med människorna
och hjälpte kvinnor som var gravida.
De hjälpte också till när det var dags för barnen att födas.

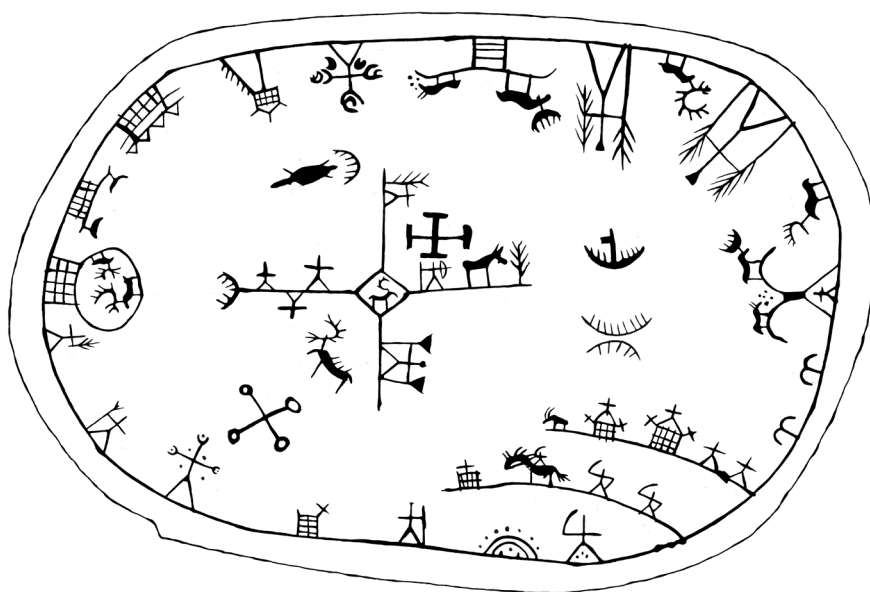
För att få god jaktlycka gav samer gåvor till jaktens gud.
Han kallades Liejbbeålmåj och bestämde över skogens vilda djur.
Den som bestämde över vatten och sjöar var guden Tjáhtjeålmåj.
Honom gav samerna gåvor när de behövde fiskelycka.

När samerna behövde råd eller svar på olika frågor
kunde de få svar från den samiska trumman.
Olika figurer var målade på trummans skinn.
En ring av mässing lades på trumskinnet.
När en hammare av renhorn slog på trumman
rörde sig ringen över bilderna på trumskinnet.
De bilder som hamnade i ringen gav råd och svar på frågorna.

UPPGIFT: SAMISKA TRUMMAN

Avbildningen nedan kommer från en samisk trumma, kan du se vad den föreställer? Rita och skriv!

SOCKENLAPPAR

I landskapen Hälsingland, Gästrikland, Dalarna och Västmanland har skogssamer levt sedan mitten av 1600-talet. Kanske till och med ännu längre tillbaka i tiden. De var inte fast boende utan flyttade omkring. Eftersom de levde av jakt och fiske följde de djuren de jagade. Skogssamerna hade renar som de fick mjölk, skinn, kött och horn från. Bönderna och samerna levde sida vid sida i fred och samförstånd.

Skogssamerna och bönderna bytte saker och hjälpte varandra med olika arbetsuppgifter. Bönderna uppskattade samernas hantverksskicklighet och de behövde samernas hjälp med att bland annat slakta hästar. Därför var samerna uppskattade av bönderna.

Men myndigheterna under 1600- och 1700-talen tyckte inte om att samerna flyttade omkring. De tyckte att det var svårt att ha kontroll över samerna eftersom de inte var bofasta. Myndigheterna påstod att samerna var fattiga och att de hade kommit från Lappmarken i norr för att tigga. Vid flera tillfällen försökte myndigheterna tvinga samerna att flytta till Lappmarken.

Samerna protesterade och ville inte flytta till en plats de inte kände till. De ville stanna kvar där de var födda och hade bott i hela sina liv. Bönderna ville att samerna skulle stanna och protesterade också mot att kungen ville tvinga samerna att flytta.

Under 1700-talet bestämdes det att samerna skulle få stanna kvar i Dalarna men bara norr om Falun. Det bestämdes också att i andra landskap skulle det få stanna en samisk familj i varje socken. En socken är ett äldre ord för ett område runt en kyrka. Alla som bodde runt samma kyrka tillhörde alltså samma socken.

Den samiska familjen som fick stanna
blev tvungna att vara bofasta och att gå med i den kristna kyrkan.
Samerna fick inte längre tro på sin egen religion
och blev förbjudna att använda den samiska trumman.

Mannen i familjen blev något som kallades för sockenlapp.
Sockenlapp var ett yrke och han var anställd
för att göra saker åt bönderna i sin socken.

UPPGIFT: VÄRDERINGSFRÅGOR

Läs och fundera på frågorna. Ringa in den smilisen som stämmer bäst med
det du känner.

- Hur tror du att det skulle kännas att bli tvingad att flytta
till en plats du inte känner till?

- Hur skulle det vara att ha en egen ren?

- Hur skulle det kännas att bli tvingad att tro på en gud
du inte valt själv att tro på?

- Hur skulle kännas att kunna ett språk som inte så många andra kan?

- Hur skulle det kännas om någon ställde upp för dig om du fick problem?

HISTORISKA KÄLLOR

En historisk källa kan vara ett fotografi,
en sparad tidning, ett brev eller dagböcker.
Den kan berätta om tiden när den skrevs eller fotograferades
och om hur det var att leva då.
Det är därför viktigt att den finns kvar och sparas.

Här ser du ett gammalt fotografi.
Det är taget år 1913, för över hundra år sedan.
På bilden kan du se samefamiljen Andersson
som under en period bodde vid Hällsjön i Idre.
De står med sin häst och släde vid gästgivaregården i Älvdalen.
En gästgivaregård var som ett hotell
där människor kunde bo över natten om de var på resa.
Kanske var familjen Andersson på väg
till en marknad för att sälja sina hantverk?

Samefamiljen Olof Andersson från Hällsjö i Idre vid gästgivaregården i Älvdalen. Foto: Olof Thufvesson, Dalarnas museums bildarkiv

UPPGIFT: HITTA FELEN

Här kan du se två bilder som är precis lika - eller är de verkligen det?
Titta noga på de båda bilderna – kan du se vad som är olikt?
Det finns 5 saker som är lite olika – kan du hitta var? Ringa in olikheterna.

SLÖJD & HANTVERK

Förr i tiden tillverkade alla människor det som de behövde, till exempel verktyg, skor och kläder.

Det gjorde även samerna.

Samerna var kända som duktiga hantverkare.

Förutom att tillverka saker de behövde själva så bytte de även mot saker de behövde.

Materialen till hantverken hämtades från naturen och från renen.

Det kunde vara rötter, björknäver, skinn, senor och renhorn.

Flätning är en mycket gammal teknik.

Flätade band används exempelvis till skoband, påsar och säckar.

Men även till att knyta ihop koltens halsöppning.

Kolten är samernas traditionella dräkt.

På bilden nedan från arkivet på Dalarnas museum kan du se barn i kolt utanför en skolkåta vid Slugufjäll.

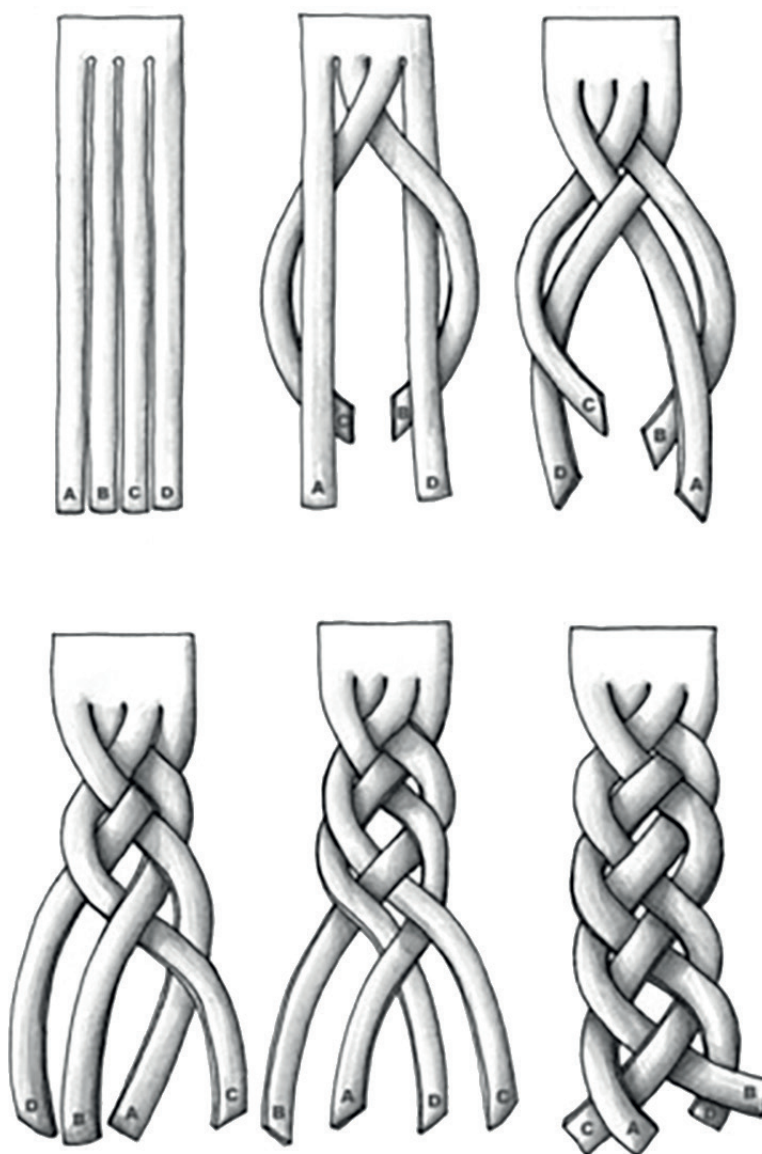
För att fläta band behövdes bara fingrar men en tråklyka kunde också användas.

Skolkåtan i vistet vid Slugufjäll. fr.v. Lars Folke Fjällgren, Sigrid Beata Fjällgren, Jon Oskar Fjällgren och same-förman Jo Jonsson. Foto KE Forslund", Dms arkiv.

UPPGIFT: FLÄTA

Vill du också göra ett hantverk? Prova att fläta en fyrfläta!
Det gör du så här.

MUNTligt BERÄTTANDE/SAMERNAS JOJK

Det gamla samiska sättet att sjunga heter att jojka.
En jojk behöver inte innehålla några ord.
Samer jojkar inte om något eller någon som när man sjunger.
Istället jojkar de något eller någon
och känner sig då nära det de jojkar.
Man kan jojka döda släktingar, glömda platser och händelser.
Jojken blir ett sätt att minnas dem.

UPPGIFT: LYSSNA PÅ JOJK

Artisten och låtskrivaren Jon Henrik Fjällgren är sydsame.
Han har gjort många sånger och använder jojk i sin musik.
För att höra hur jojk kan låta kan du lyssna på någon av hans låtar.
Två låtar han skrivit är Father's jojk och Daniel's jojk.
Du kan hitta dem på Spotify eller YouTube.
Be din lärare om hjälp.
En jojk framförs i vanliga fall inte med instrument
och det är inte så vanligt att de är inspelade i en studio heller.

BRA JOBBAT!

Nu har du lärt dig massor om samer i Mellansverige!
Nu kan du gå in och göra ett kunskapsquiz på hemsidan.

*Detta pedagogiska material är producerat inom projektet **Ohtsedidh – samiska kulturyttringar i Mellansverige**. Projektet har varit ett treårigt samarbetsprojekt mellan Dalarnas museum, Stiftelsen Gaaltije, Sydsamisk kulturcentrum, Läns museet Gävleborg och Västmanlands läns museum. Projektet har ett nära samarbete med Idre sameby. Utöver de ingående parterna finansieras projektet av Kulturrådet, Region Dalarna, Region Gävleborg, Region Västmanland och Sametinget.*

